SPRÅKLIG SAMLING

Nr. 2
JUNI

1973
14. ÅRGANG

GITT UT AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

En mann med sine meningers mot

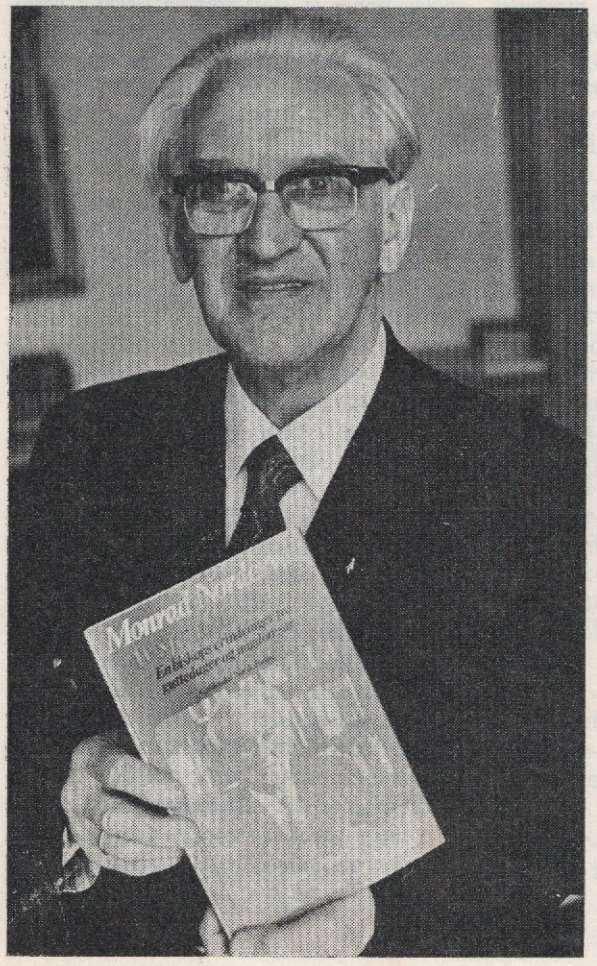

Intervju: *Egil Røssaak*

Et minne fra studietida dukker opp: Jeg gikk forbi Universitetsplassen sammen med en kamerat fra Bodø. «Der står Norderval», sa jeg. «Å, kan du ikke *presentere* meg for han?» ba bodøværingen.

Jo, biskop Monrad Norderval var nok en mann som mange ville ønske å bli kjent med.

Et annet minne: Som sokneprest i Ålesund underviste Norderval i religion ved gymnaset. Hans timer var ganske uortodokse, i flere betydninger av ordet. En onsdag morgen kom han inn til klassen kjælende for ei lita hårvannsflaske. «Dinna her tok e' fra en mann i natt. Han sa han skulle dræpe me'.» «Nei, si du de',» sa e'.

Hårvannsdrikkeren hadde åpenbart ikke forsøkt å iverksette truselen — heldigvis. Klasse 4 Rg vantrivdes skrekkelig med den vikaren vi fikk i religion under Nordervals ishavstur med selfangstskutene.

Da han endelig kom tilbake til oss, kunne han forresten fortelle litt av hvert, bl. a. at skuta hadde forlist på turen. Da de sto på iskanten, ribba for alt, sa Norderval: «Ja, det var i grunnnen ikke rart at dette hendte, slik som dere dreiv på med å si «til Helvete» heile tida.» «Nei, du er den fæleste prest jeg har møtt,» sa ekspedisjonslederen, John Giæver, en attest Norderval lot til å sette pris på.

(Forts. side 17)

DAG GUNDERSEN:

Norsk Leksikografisk Institutt

Fra 1/7 1972 er Norsk leksikografisk institutt opprettet ved Universitetet i Oslo. Det har en avdeling for bokmål, en for gammelnorsk og mellomnorsk, og en for nynorsk. Hver avdeling ledes av en dosent i nordisk språkvitenskap; hele instituttet ledes av et styre, og vervet som instituttstyrer alternerer blant styremedlemmene.

Bak det nye navnet og den nye stillingsstrukturen står tre eldre ordboksverk: Det norske litterære ordboksverk, Gammelnorsk ordboksverk og Nynorsk ordboksverk. Arbeidet her går tilbake til tidlig i 1920-åra. Ordboksverkene har samlet ordbokstilfang fra norsk språk over hele det litterære tidsrommet fra gammelnorsk og fram til det som til enhver tid var «i dag». For oss vil det si moderne avisspråk fra 1960- og 1970-åra. Materialet er nå ufullstendig — og vil vel alltid være det! — men det er langt det største her i landet, og Universitetet i Oslo har på flere måter vist sin tilfredshet med å overta det på ett brett. Materiale har fra før vært utnyttet i en rekke publikasjoner. Den største er *Norsk Ordbok*, som nynorskavdelingen redigerer og Det Norske Samlaget gir ut. Men materialet byr på mange flere muligheter: Mindre materialblokker kan bli emne for hovedoppgaver og andre spesialstudier. Litteraturforskere kan studere vokabular og motiver i detalj. I det hele tatt er det gode muligheter for å utnytte materialet i Universitetets undervisning, forskning og rekruttering. I instituttets lokaler i Chateau Neuf er det også en del lese- og forskerplasser med lett atkomst til arkivene.

Av større interesse for *Språklig Samlings* lesere er det kanskje hvordan instituttet best kan fungere i en videre sammenheng. Dette er også et spørsmål som opptar oss meget sterkt ved instituttet. Vi har, og har alltid hatt, en god del brukere utefra, og vi har satset mye på å hjelpe slike «kunder» til rette med kopiering av materiale og med råd og vink. Dette har gitt oss mange fine kontakter.

Men det er selvsagt praktiske grenser for hvilket omfang denne virksomheten kan få. Vi kan ikke oppfylle ønsker som «Skaff meg kopier av hele Hamsun-kartoteket» — det er på omtrent 350 000 sedler. Det vi må gjøre, er å orientere oss over til EDB-alderen. Materiale som er punchet på hullbånd, kan kopieres noenlunde rimelig og raskt. Foreløpig har vi gått over til å punche mye av det avisspråket vi samler. Det blir etterbehandlet og utskrevet i samarbeid med Universitetet i Bergen, og vi er dermed ganske tidlig ute med to slags tiltak som vil bli viktigere etter hvert: for det første å gjøre selve registreringen av primærmateriale slik at det kan kopieres for nye brukere som holder til langt unna arkivene, for det andre å delta i et «tverrinstitusjonelt» prosjekt innen humaniora. Vi har også samarbeid om dette materialet med Norsk språkråd og NAVF.

Vårt felles avismateriale fra moderne norsk møter interesse fra mange kanter. En konkret plan er å lage en håndordbok for hver målform. Den skal være moderne, lett å bruke og overkommelig av omfang og pris. For tiden redigerer vi prøver på den.

I arbeidet med ordtilfang fra vår egen hverdagsnorsk blir vi stadig slått av hvor mye nytt som er kommet inn. Det er ikke bare de tydelige låneordene i fremmed form. Det er langt oftere de små nyansene i betydning og bruk av ord vi har hatt lenge. Skal en studere språkutvikling, bør en gjøre det på detaljplanet. Det er der den foregår. Et par eksempler: Ut av en stor bunke arkivsedler med oppslagsord på *fritids-* trekker vi sammensetninger som *fritidskonsulent, -kultur og leder.* Slike og andre ord viser at «fritid» har fått et videre innhold som ikke bare omfatter «tid da en har fri fra arbeid», men «tid da en arbeider med noe annet enn yrket sitt».

Ser vi på eldre ord som *utenomekteskapelig, -parlamentarisk, -snakk,* finner vi stort sett en negativ verdiladning. I dag har dette snudd seg: *utenomeuropeisk, -faglig, -kommersiell, -stoff* er oftest positive ord, og de har også gjort flere av de eldre mer positive i nyere bruk. — Slike observasjoner kan en nok gjøre leilighetsvis og tilfeldig. Men skal det være noe hold i dem, må de bygge på systematisk innsamlet materiale. Da kan også de kaste lys over andre sider ved samfunnet. Overganger mellom lingvistikken og samfunnsvitenskapene er i dag særlig interessante forskningsfelter. De to eksemplene kan i allfall vise at leksikografien har en plass her.

I den andre enden av språkspekteret ligger gammelnorsken. Studiet av den gir en historisk forankring for den språkutviklingen vi snakker og skriver resultatet av. NLI har et stort kartotek over ordtilfanget i gammelnorske tekster. Her er «gammelnorsk» virkelig norsk, og ikke et dekknavn for norsk pluss islandsk. Å beskrive det særnorske språkmaterialet fra middelalderen, i ordtilfang, grammatikk, syntaks og stil, er en oppgave hvor mye gjenstår og hvor instituttet kan yte et bidrag. I fjor ble et stort arbeid avsluttet da tilleggsbindet til Fritzners *Ordbog over det gamle norske Sprog* utkom.

Det er mange som har stilt forhåpninger til det nye instituttet. Vogt-komiteen, og mange av merknadene til innstillingen fra den, talte for at det skulle opprettes; kirkedepartementet. KU-komiteen i Stortinget, Norsk språkråd og andre har stilt seg velvillige. Hvis enkelte av disse har forestilt seg en «ny kost» som skal feie opp i språkdebatten og gjøre det alle andre har kjørt seg fast på, blir de sikkert skuffet. Men de som ønsker en ny samarbeidspartner i praksis og vitenskapelig arbeid med norsk språk, får det nå.

SPRÅKLIG SAMLING
Redaktør: Ivar Grotnæss
Frichsgt. 3-5, Oslo 3 —
Tlf. (02) 46 78 97

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING
Medlemspengar, kr. 20,— pr. år.
Postgiro 16 378.
Formann:
Ivar Grotnæss,
Frichsgt. 3—5, Oslo 3, tlf. (02) 46 78 97.
Kasserer: Johs. Fosså, Postb. 636, Oslo 1.

Målbruk i statstjenesten

Lov om målbruk i statstjenesten skriver seg fra 6. juni 1930. Et par år etter kom utfyllende føresegner, med nye endringer i 1947.

Nå er lova oppe til revisjon. Et utkast til ny lov blei lagt fram for Norsk språkråd på rådsmøtet 2. og 3. februar i år. Rådet fikk ikke tid til å drøfte saka, men vil gi tilråding til departementet først etter rådsmøtet i september.

Med det synet Landslaget for språklig samling har på tilnærminga mellom språka våre er det sjølsagt at vi arbeider for full likestilling mellom dei to offisielle målformene vi har.

Med den sterke utbygginga av sidemålsopplæringa i norsk skole i dette hundreåret kan ikke noen offentlig tjenestemann i dette land påstå at han ikke både skjønner og kan bruke begge målformene. Derfor er det et greitt prinsipp at den som bruker t. d. nynorsk får svar på nynorsk i korrespondanse med myndighetene.

Lovutkastet slår fast at nynorsk og bokmål er likeverdige målformer. Den som blir tilsatt i offentlig stilling har plikt på seg til å nytte begge mål. Lova gjør framlegg om tilsetting av språkkonsulenter. Kongen skal gi utfyllende forskrifter og instrukser på grunnlag av den nye lova.

Landslaget for språklig samling kan ikke ha noen prinsipielle innvendinger mot den nye lova. Det *vi* må gå sterkt inn for, er å stø opp under alle tiltak med sikte på at den nye lova skal bli etterlevd i praksis. Dette har det skorta mye på under den tida vi har levd med 1930-lova.

Vi skal også følge arbeidet med de nye føresegnene med argusøyne. Departementet har utarbeidd framlegg til forskrifter. I utkastet er det ei klarere presisering enn før — uten atterhald.

Det er på høg tid at lov om målbruk i statstjenesten blir tatt alvorlig. Vi skal love å gjøre vårt til at så kan skje.

Ivar Grotnæss.

VELKOMMEN TIL LANDSMØTET!

Landslaget for språklig samling har sitt landsmøte i lektorenes Hus,
søndag 30. september kl. 10.00.
Vi ønsker alle interesserte medlemmer av laget vel møtt. Laget vil denne gang prøve å få i stand ei utjamningsordning av reiseutgiftene slik at flest mulig kan møte.

Program

1. *Åpning* ved formannen.
2. *Riktig og gal språkføring i norsk.* Professor Finn-Erik Vinje holder foredrag.
3. *LSS og Norsk språkråd.* Formannen innleder til debatt.
4. *Lagssaker*
   a) 2-årsmeldinga
   b) Regnskap
   c) Valg.
5. *Eventuelt.*

Framlegg til saker en ønsker å ta opp under Eventuelt ber vi om å få inn i god tid før landsmøtet.

Klipp fra her og send
Postboks 636, OSLO 1.

Jeg kommer til landsmøtet 1973

Navn: .....

Adresse: .....

Eventuelle merknader: .....

.....

.....

POSITIVT!

6. februar 1972

Til
Kirke- og undervisningsdepartementet,
Kulturavdelingen,
OSLO-DEP.

Søknad om støtte til utgiing av småskrift i skriftserien til Landslaget for språklig samling.

Landslaget for språklig samling har til formål å arbeide for ett skriftspråk i Norge.

En av måtene å nå dette målet på er å gi ut skrifter på radikalt mål. Språklig samling har trykt noen småskrifter om språkspørsmålet, bl. a. *Vegen fram til ett norsk* og *Framlegg til samlenormal.* Vi vedlegger et eksemplar av hvert av de nevnte skrifter.

For noen år sia utarbeidde laget en serie studiebrev om norsk språkutvikling. Laget har ikke hatt midler til å få dette materialet samla i et trykt skrift. Breva bør nå suppleres med en ajourført oversikt over utviklinga de siste åra. Vi vedlegger studiebreva til gjennomsyn.

Med dette tillater vi oss å søke departementet om ei løyving av kap. 377, post 79. Til rådvelde for departementet til andre kulturverntiltak på. kr. 8.000,—.

Det gjelder her et beløp som vi kan spesifisere slik:

Til honorar for skriving av et supplement til serien, ...	kr. 3000,—
Til trykking av heile serien av studiebrev	« 5000,—
Sum	kr. 8000,—

Grunngiing:

Landslaget for språklig samling meiner det er eit viktig kulturverntiltak å gi ut dette skriftet. Vi minner om at departementet gir løyving av kap 377 til Det Norske Samlaget og Norsk Riksmålsordbok, for bare å nevne noen eksempler. Det er ulike syn på norsk språkutvikling, og det synet vi har er ikke kommet godt nok fram. Å kartlegge dette synet på språket vårt gjennom det siste hundreåret er derfor et kulturverntiltak som burde ha stor interesse for alle som arbeider med språkutviklinga i vårt land.

Vi ber om at denne søknaden blir behandla så snart råd er.

Med vennlig hilsen
For Landslaget for språklig samling,
Ivar Grotnæss,
formann.

27. april 1973

Landslaget for språklig samling,
Postboks 636,
OSLO I

Statsbudsjettet 1973 kap. 377. Tilskott til kulturverntiltak post 79 til rådvelde for Departementet til andre kulturverntiltak — Søknad om støtte til utgiing av småskrifter.

Vi viser til Landslagets brev av 6. februar 1972 om ovennevnte sak og skal meddele at departementet av budsjettmessige hensyn i 1972 ikke fant å kunne stille midler til disposisjon til støtte av utgiing av de nevnte småskrifter. Imidlertid finner departementet for budsjettåret 1973 å kunne stille kr. 8000,— til disposisjon for Landslaget av bevilgningen under kap. 377, Tilskott til kulturverntiltak, som tilskott til utgiing av småskrifter i Landslagets studieserie.

Beløpet, kr. 8000,— er anvist til utbetaling til Landslagets postgirokonto nr. 1 63 78.

Etter fullmakt
Johs. Aanderaa
Gunnar Lundschien

Klipp frå ARBEIDERBLADET:

Under overskrifta «Rettskrivningsregler drøftes i Språkrådet» (Arb.bl. 3/2) finner vi følgende interessante referat av Trygve Bulls innlegg:

«Den læreboknormalen jeg var med på å utarbeide for femten år siden, mener jeg stort sett har stått sin prøve, og jeg ser ingen nødvendighet i å endre denne. Men hvis den konservative riksmålsfløy skulle være villig til å gå over til den offisielle skrivemåte av en rekke flittig brukte enkeltord som etter, språk, nå osv., vil jeg anbefale mine meningsfeller i «mellomfraksjonen» å gjøre en del obligatoriske hunkjønnsord valgfrie, også i læreboknormalen. Om detaljene måtte det selvsagt forhandles, sa Trygve Bull blant annet.»

NEGATIVT!

27. februar 1973.

Til
Forbrukerrådet,
Postboks 8104,
OSLO-DEP

Om språkbruken i «Forbrukerrapporten».

På møte i Sentralstyret i *Landslaget for språklig samling* 4.2-73 blei det gjort vedtak om at formannen skulle skrive til Forbrukerrådet om språket i «Forbrukerrapporten».

Vi har lagt merke til at språket i «Forbrukerrapporten» *ikke* følger gjeldende rettskriving og finner at dette er uheldig av bl. a. disse grunner:

1. «Forbrukerrapporten» har et stort opplag og blir spredd til mange norske heimer. Bladet har derfor mye å si for språk og språkføring i det norske folk.
2. Forbrukerrådet er et *statlig* organ og burde derfor kjenne seg forplikta til å følge reglene om målbruk i Staten.
3. Bladet blir en del brukt i skole og undervisning, jmf. et nummer om grunnskolen og Mønsterplanen i fjor. Det vil være naturlig at rettskrivinga i bladet legger seg opp til læreboknormalen som modell.

Vi kunne gi mange konkrete døme på at rettskrivinga i «Forbrukerrapporten» er ulovlig. Her får det rekke med å nevne typisk ulovlige former som: Frem (med alle sammensetninger), et arbeide, plasere, syv, tyve, farve, sne, bygget (verb) osv. Deling av ord blir heller ikke gjort etter rettskrivningsreglene.

Riktige ord og former forekommer likevel i innsendte artikler, men redaksjonen later til å foretrekke riksmålsformer av omstridde ord. I alle høve er a-former mangelvare i bladet.

Derfor ber vi om at denne saka blir lagt fram for samla råd slik at redaksjonen kan bli pålagt å følge gjeldende rettskriving i framtida. Vi vil gjerne bl underretta om vedtaket i Rådet.

Med hilsen
for Landslaget for språklig samling

Ivar Grotnæss
formann

20. mars 1973

Til
Landslaget for
SPRÅKLIG SAMLING,
Postboks 636,
Oslo.

Vedrørende språkbruk.

Til Deres brev av 27. februar 1973 kan vi svare følgende:

1. Forbrukerrådet er ikke et *statlig,* men et *frittstående* organ med plikt til også å kritisere offentlige tiltak, hvis det finner det nødvendig av hensyn til forbrukerne.
2. Forbrukerrapporten er like lite som pressen ellers i landet pålagt noen rettskrivningsnorm.
3. Forbruker-rapporten bruker redaksjonelt moderat bokmål. (Etter, språk, hage osv.) Vi har inntrykk av at våre lesere, forbrukerne, er tilfreds med denne form.
4. Et språklig hovedprinsipp er forøvrig størst mulig klarhet og pregnans av hensyn til innholdet som ofte kan være vanskelig tilgjengelig. Mange av våre artikler skrives av sakkyndige på forskjellige områder.
5. Vi bruker gjerne artikler på nynorsk.
6. Forøvrig henviser vi til Stortingsvedtaket 19. mai 1970 etter behandlingen av Vogtkomiteens innstilling. Stortingets klare ønske var en liberalisering av bokmålet slik at levende riksmålsformer igjen ville bli tillatt i skolen. Vedtaket førte som kjent til at Norsk Språkråd avløste Norsk Språknemnd.

Før den nye Rettskrivningsnormal — som altså vil gå i moderat retning i forhold til 38-rettskrivningen — foreligger, finner ikke Forbrukerrådet at tiden er inne til noen endring av den språknorm Forbruker-rapporten følger.

Vennlig hilsen
for FORBRUKERRÅDET

Bjørn Gulbrandsen
adm. leder

Øistein Parmann
redaktør.

Tale ved overrekkelsen av Språklig Samlings litteraturpris for 1973 til Monrad Norderval

Kjære Monrad Norderval.

Med den største glede har vi i Landslaget for Språklig Samling vedtatt å tildele deg vår litteraturpris for 1973. Den første som fikk denne litteraturprisen, var *Mikkjel Fønhus* i 1963. Så fulgte *Aasta Holth, Kåre Holt* og *Elling Solheim* utover i 1960-åra. I fjor gikk prisen til *Hans Børli.*

Jeg nevner disse navna for å framheve at pristildelinga i år merker seg ut. Tidligere har vi på denne måten gjort ære og heider på diktere og forfattere som er typiske representanter for skjønnlitteraturen og med dikting som profesjon, så å si. Tidligere prisvinnere har dessuten et anna sams særmerke: de hører heime på Østlandet, og språket deres er farga av østnorsk natur og talemål.

Vi har gjort et radikalt brot på tradisjonen denne gangen, og vi har gjort det bevisst.

For det første har vi ønskt å verdsette biografisk litteratur. Vår bokheim har vært rik på bøker i denne genren, særlig de siste åra. Jeg skal ikke ramse opp ei ny navnerekke, men du er i godt lag med boka di fra i fjor, «Av sjømannsblod», i så måte.

For det andre representerer du en landsdel med en skrifttradisjon og et talemål som i sannhet har vært med og ytt viktige bidrag til å nå det målet vi som organisasjon har satt oss: ei tilnærming mellom de to offisielle språka våre.

«Av sjømannsblod» er et sjølbiografisk verk. Det faller derfor naturlig å tenke på deg som menneske og personlighet når en skal sette denne boka inn i en større sammenheng. Først vil jeg likevel minne deg om at du har en lang og rik litterær produksjon bak deg.

Den går tilbake til slutten av 40-åra. Jeg trur ei av de første bøkene dine var «Himmel og hav» i 1948. I det neste tiåret skreiv du om fangstmannens liv langt mot nord og fortalte fra dine opplevelser i et karsk og værhardt miljø som du kjenner så vel fra innsida i og utafor embets medfør, der du var en av *Guds flammekastere* for å bruke tittelen på boka di fra 1961, året før du blei vigsla til bisp i Nord-Hålogaland. For oss landkrabber her sørpå må det være tilgitt at vi ser på ditt liv og virke i disse åra mot den bakgrunn vår barnelærdom har gitt oss om de kraftfulle prelater nordpå fra ei fjern og nær fortid: fra Petter Dass, Thomas von Western og Hans Egede fram til Eivind Berggrav. De samme krefter som arbeidde i dem, må ha virka inn på deg som bevisst eller ubevisst dragning. Du har vandra *Den veldige vegen,* og seilasen på livets hav har vært farefull, men *Fyret og seileren* har funni hverandre. Det har ført fram til *Det oppreiste menneske.* Du har villet gi oss *Det gode tilbudet.* Stor givnad er det å være *Av sjømannsblod.*

Personlig kom jeg i kontakt med din fortellerlyst gjennom ei skildring du gav oss i «Framsyn», et julehefte vi i Språklig samling gav ut i 1964. Der beretter du om ditt møte med *Casa do Gaiato,* gateguttenes heim utafor Oporto i Portugal, og det bør minne oss om at du har ferdes i verden den vide. *Sangen om Eilath* vitner også om det, og at di medkjensle har favna om mer enn ishavets slitere. Her er ikke tid og sted til å gå inn på ditt omfattende arbeid for de ulykkelige i samfunnet, ditt sterke engasjement for alle undertrykte enten de er på denne eller hi sida av jernteppet.

I alt dette finner vi det helstøpte og uredde menneske i strid for de gode saker, med et livssyn som er gjennomsyra av ærefrykt for livet, djup samkjensle og fast tru på verdier ut over denne verden.

I «Av sjømannsblod» kan vi lese om opplevelser fra din barndom og ungdom. De har lagt grunnlaget for ditt liv. En bedre-viter på sjelelivets kraftfelt, eller en skarpskodd litteraturkritiker, kunne antakelig gi en dypsindig analyse av dine erindringer. Dette er ikke noe poeng for oss. Vi gleder oss først og fremst over ektheten i framstilling og form, i innhold og språk. Her er fortellergleden åpenbar, den livlige og varme meddelelsestrangen, livsvarmen og evnen til å gjengi opplevelser og møter med mennesker.

Her er raske og rike skildringer av din barndoms by og Nordvestlandets natur, dikt og fortelling i fengslende blanding. Kort

sagt: fra deg til oss strømmer det gode budskap gjennom boka og når oss uanstrengt. Hvem tør påstå at en slik biografi ikke fortjener en høyverdig plass på Parnasset?

Likevel er ikke dette den sida ved bøkene dine vi vil legge hovedvekten på. For oss har det vært vesentlig at du forteller på et språk som i beste forstand er samnorsk. Jeg kunne ha lyst til å sitere lange avsnitt fra boka i fjor for å gi klare prov på en slik påstand. Det får være nok å referere til de mange og varierte talemålsformer, den muntlige og ledige språkføring, de herlige ordvarianter og friske a-former som her fins i hopetall. Ett uttrykk har bitt seg fast hos meg: å fendre fritt. Det var din far som lærte deg at du måtte fendre fritt i livet.

Ære være Gyldendal for at de har gitt deg lov til å fendre fritt på det språklige området også. Det er nemlig dette som skal til for å skape et felles hopehav for ett norsk skriftspråk i framtida: vi må få lov til å fendre fritt og ikke bli snørt inn i tilstørkna ord- og språkformer fra en esoterisk, intellektualistisk, estetisk og litterær elite. Vi lar oss ikke diktere de skriftlige normer fra elfenbenstårnet. Vi ønsker oss et norsk som springer frodig og friskt fra grasrota, eller som i ditt tilfelle fra knatter og knauser, berg og rabber og lyngmarker i og omkring ditt kjære Ålesund!

Vi ønsker deg mange rike år til å fendre fritt når du går videre med din sjølbiografi. Prisen vår denne gangen er et oljemaleri av Harald Risberg. Han har villet male et motiv som skulle karakterisere ditt liv og dine bøker: kvinner på stranda med blikket ut over det vide hav til øyet møter synsranda der himmel og hav går i ett — der alt går i hop og kaos, blir til kosmos.

Til lykke med Landslagets pris for 1973!

Oslo 9. mai 1973.

Ivar Grotnæss.

FRIDA ANDREASSEN ETTF.

SKEI – SURNADAL

★

Kolonial – Kortevarer – Manufaktur

SAMNORSKPRIS TIL NORDERVAL

— For Språklig Samling er det vesentlig at du forteller på et sprog som i beste forstand er *samnorsk* — dette forhatte begrep. Du behersker en ledig sprogform, med friske a-former som finnes i hopetall. Her er rikt med sproglige varianter.

Det var formannen i Landslaget for Språklig Samling, lektor Ivar Grotnæss, som sa disse ord til biskop Monrad Norderval, da han igår overrakte Språklig Samlings pris til biskopen. Norderval fikk prisen, et maleri av Harald Risberg, for sin bok «Av sjømannsblod». Dermed har vi opplevd det litt underfundige at en av Morgenbladets trofaste bidragsytere, innehaver av Friele-statuetten, er blitt hedret med samnorsk-prisen!

Vi arbeider for ei tilnærming mellom de to skriftspråka våre, og du har vært med å arbeide for dette, uttalte lektor Grotnæss på plettfritt samnorsk. Ære være Gyldendal for at de har gitt deg lov til å fendre fritt, også på det målpolitiske plan, fortsatte lektoren, som sa at vi vil ha et sprog som ikke størkner inn i tilsnørede former.

— Vi lar oss *ikke* diktere de skriftlige former fra elfenbenstårnet. Vi ønsker et språk som er diktert friskt fra «grasrota», sa samnorsk-formannen.

VAKKERT BILDE AV NORDERVAL

Grotnæss tegnet ellers et vakkert bilde av mennesket og skribenten Monrad Norderval, og uttalte at ishavsbispen står for oss som en av de kraftfulle prelater nordpå. Han fremhevet Nordervals sterke engasjement for de undertrykte, enten de er på denne eller hin side av jernteppet. Norderval er et uredd og helstøpt menneske, sa Grotnæss, som også gav uttrykk for begeistring over Nordervals ekthet i sprog og innhold.

Forlagsdirektør Brikt Jensen takket Norderval for boken, og prisvinneren selv uttalte at det ville være falskt å si at han ikke gledet seg over prisen.

Det ser ut til at det går mot samnorsk, sa biskopen, som trodde at vi en gang vil få ett skriftsprog i Norge, ved at «bokmålet »vil ta opp en rekke landsmålsord og -uttrykk.

— Og da vil vi til slutt få det ene norske mål som alle ser frem til, sa Norderval, som dermed så elegant bort fra alt som heter riksmålsfolk og målfolk her i landet!

B. B.

(Morgenbladet 10-5-1973.)

Fra „AV SJØMANNSBLOD"

Med løyve fra biskop Norderval gir vi et par smakebiter fra boka hans. Det første stykket om Lort-Anders har forfatteren sjøl valgt, det andre har redaktøren plukka ut.

LORT-ANDERS

Menneskesinnet, enten det nå er et barns eller et såkalt voksent menneskes, er et forunderlig konglomerat av selvmotsigelser og inkonsekvenser. Historia forteller til overmål hvordan raser, nasjoner, stammer og klasser som i dag er forfulgt og lever i redsel for sine overmenn og plageånder, i morgen, dersom de får høve til det, er de som forfølger, dreper, underkuer dem som er svakere.

Tydelig ser vi dette i barnets verden.

Jeg, som selv er blitt forhånet og utledd, jeg skulle ikke lenge etter være med på å gjøre livet uutholdelig for en annen liten stakkar.

I lange, våkne netter plager han meg. I seksti år har han forfulgt meg. Jeg må, enten jeg vil eller ei, se bildet hans flimre for mitt indre øye, det gustne ansiktet, de alvorlige triste øynene, hele den vesle spinkle gutteskikkelsen — han var som et bilde av den korsfestede.

Han hette Anders, men han ble alltid kalt Lort-Anders. En ynkelig liten fyr med fyrstikkbein og armer som stilker så tynne. Bare øynene var vakre, store, sørgmodige.

Det var det leie med vesle Anders at det alltid, hvor han gikk og sto, fulgte sånn ei fordervelig lukt med ham, en motbydelig, råtten stank, av munnen, av klærne, av hele gutten. Vi barn forsto jo ikke at han var sjuk, sjuk til døden. Foreldra hans forsto det heller ikke: Det var fattige småmennesker med en stor barneflokk og lite husrom og de skjønte seg ikke på å stelle med en sånn liten stakkar og lindre skjendselen og lidelsen for ham.

Så ble da vesle Anders gående der gusten og bleik med den onde stanken omkring seg som ei sky av forgift.

Dagen kom da han skulle begynne på skolen. Det ble å tømme lidelsens beger til bunns.

Hver dag ble et Golgata. Han var alltid alene, forstakk seg i en avsides krok av skoleplassen, som et skadeskutt dyr som prøver å komme unna sine forfølgere. Men det fikk han ikke lov til. Barn er ubarmhjertige, når de snur den sida til, og her var en som ikke kunne forsvare seg. Gud hjelpe oss så sant, vi var med på det alle sammen, vi slo ring omkring ham, det var ikke mulig for det vesle offeret å komme unna, og vi skrålte og sang og slo takta til:

Får vi en lort, lort, lort,
får vi an, an, an,
får vi ders, ders, ders,
får vi Lort-Anders.

Han sa ingenting, han gråt ikke en gang, han bare gikk inn under lidelsen, tålmodig som et lam som føres til slaktebenken. De tynne pipestilkarmene hang der så hjelpeløse, de store, triste øynene bare så, så..

Når vi så var trøtte av denne leiken, sprang vi videre til andre og nye jaktmarker.

Han sto alene tilbake.

I lange, våkne netter ser jeg ham stå der, godt bortgjemt i kroken sin, med det gustne, gule ansiktet og de gussjammerlig tynne armene og de store, sørgmodige øynene.

En dag møtte han ikke på skolen. Noen dager senere fikk vi vite at han var død. Hele klassen med lærerinna i spissen var med i begravelsen. Tafatte og unnselige sto vi der omkring den vesle kvite kista. En av klassekameratene måtte legge på krans, hadde lærerinna sagt, og hadde gitt oppdraget til meg. Det var som blomstene brente i fingrene, og det var bare med den største nød jeg greide å presse fram de få takkeorda lærerinna hadde lagt meg i munnen.

Vesle Anders, tilgi, tilgi dine plageånder. De visste ikke hva de gjorde. I våkne netter ligger gamle menn og vrir hendene sine i pine og får ikke søvn på sine øyne . .

av MONRAD NORDERVAL

PÅ BRYLLUPSREISE

Nå gikk det slag i slag.

Etter fem års studium ble jeg kandidat i teologien i 1928, tok praktisk-teologisk eksamen i 1929 om våren, skulle ordineres av Berggrav i Tromsø 27. juni og ha min første gudstjeneste i Skorpen i Kvænangen den 29.

Dagen før St. Hansaften sto bryllupet vårt i barndomsheimen min i Ålesund. Far min var ennå i stand til å underholde oss med nydelig solosang og til og med jodling som han var mester i. I bryllupsgave fikk jeg et par enestående svigerforeldre. En mere rettsindig man enn ekspeditør Olav Liavaag tror jeg ikke jeg har møtt i hele mitt liv.

Turen nordover — for første gang — ble en uforglemmelig opplevelse. Strålende sol dag og natt, vi hadde ikke råd å sove. Himelhøye tinder, skogvokste lier og grønne holmer i tusentall, stille blanksvarte sund, et hav glødende som flytende kobber og nikkel. Brønnøysund ved natt var som ei åpenbaring!

Og det var bryllupsreise.

FULLBYRDELSEN

I dag sprang den ut, min rose,
den eneste i mitt bed.
Den var som en følsom mimose
som jeg måtte røre ved.

Den sto der i snø og kulde
en vår så ødslig og lang.
Det så ikke ut som den skulle
fullbyrdes i blomst en gang.

Jeg strøk den så ømt og varlig
og åndet på rosens rand.
Da flammet den opp, en farlig
fortærende elskovs brann:

I dag sprang den ut min lilje,
min kjærlighets lyst og ve.
I dag fikk den skje, Guds vilje,
i dag fikk den endelig skje.

Den gangen tok det omkring fire døgn til Tromsø. Vi fikk god tid til å bli kjent med både mannskap og offiserer. Særlig ble jeg godvenner med båtsmannen, en pratsom og gløgg nordlending, koselig og vennlig. Han hadde bare en lyte: han svor og bante for annahvert ord!

Så var det en dag han ville vite hva vi skulle nordpå, om det bare var en snartur, eller om vi skulle slå oss ned her oppe.

Jeg svarte som sant var at jeg skulle opp og overta et soknekall.

«E' du præst?» spurte han og rynka på nesen.

«Du liker ikke prester, skjønner jeg.»

«Næh, æ trur ikke hverken på præsta hell emisæra!» sa han og spytta over rekka.

«Det var da en svært så kategorisk dom!» sa jeg.

«Forresten», sa han, «så e' det no likevel ein præst æ trur på».

«Hvem er den heldige da?» spurte jeg.

«Han sognepræst Hornemann!» sa han.

«Hvorfor netopp han sogneprest Hornemann?» spurte jeg.

«Jo, det ska' du få høre,» sa han.

«Du veit han Hornemann va' sognepræst nede i Trøndelagen. Men så va' det præstenaud her oppe i Nord-Norge, og så ga han opp det feite kallet sitt der sør og søkte Loppa i Finnmarka.

Så va' det en gang vi skulle inn med han til Loppa. Det va' med gamle «Hera» og det var stygt vær og høy sjø.

No e' det kje kai på Loppa, vi må ekspedere ute på havet. Det kom ein liten færing ut og skulle henta præsten. No va' det på gamle «Hera» ein gammeldags rekkeport, og så va' hængslan vækk så rekkebiten låg laus, og før æ kom te, ville han Hornemann hjælpe sæ sjøl og løfta opp dinna lause rekkebiten, og så datt han rett ner i båten, og hol i båten, og han ikkje så mykje so' banna ein gong!»

Senere på sommeren traff jeg Hornemann på hurtigruta, han var nå langt oppe i åttiåra og skulle se igjen sitt kjære Finnmark for siste gang.

Jeg fortalte ham om det uutslettelige inntrykket han hadde gjort på båtsmannen på St. Svithun.

Men da sa Horneman med sin pipende gammelmannsstemme:

«Ja, men hvorfor skulle jeg vel banne?»

Dette rundskrivet blei resultatet av «liberaliseringa»!

Til skolene under Kirke- og undervisningsdepartementet

Elevenes skriftlige arbeider i norsk

De sakkyndige skoleråd under Kirke- og undervisningsdepartementet rettet i 1971 en henstilling til skolene om at sensorene i norsk måtte vise toleranse og liberalitet med hensyn til former som er levende i skrift og tale.

Bokmålseksjonen i Norsk språkråd uttalte i april 1972 at det måtte skje en liberalisering av rettskrivningsreglene i bokmål, og etter bokmålsseksjonens forslag nedsatte Språkrådets styre et særutvalg, som skulle ta for seg reglene for hunkjønnsbøyningen, flertallsbøyning av intetkjønnsord og fortidsbøyning av svake verb. Særutvalget fremkom seinere med en tilråding om dette, som styret i Språkrådet vedtok å oversende til Kirke- og undervisningsdepartementet. Særutvalgets tilråding følger vedlagt.

Etter å ha innhentet uttalelser i saken fra de sakkyndige skoleråd som spørsmålet særlig berører, har departementet vurdert tilrådingen fra særutvalget. På bakgrunn av tilrådingen og rådenes uttalelser har departementet funnet at det for visse formers vedkommende vil være ønskelig å gjøre toleranse- og liberalitetsprinsippet gjeldende også for elevenes skriftlige arbeider utenom eksamen.

Dette innebærer at departementet henstiller til skolene at det ikke skal gis feil om elevene i sine skriftlige arbeider også utenom eksamen fraviker den gjeldende rettskrivning for bokmål på følgende områder:

1. Endelsen *-en* i bestemt form hunkjønn entall der gjeldende rettskrivning har obligatorisk endelse *-a*.
2. Endelsen *-ene* i bestemt form intetkjønn flertall der gjeldende rettskrivning har obligatorisk endelse *-a*.
3. Endelsen *-et* i preterium og partisippform av svake verber der endelsene *-de, -d* eller *-te, -t* er obligatoriske etter gjeldende rettskrivning, hvis endelsen *-et* er i bruk i tale og skrift.

Departementet vil understreke at denne henstilling ikke innebærer noen form for endring av gjeldende rettskrivning for bokmål. Det skal således fortsatt undervises i samsvar med de bøyningsregler som rettskrivningen fastsetter, men de nevnte avvik skal heretter ikke rettes som feil.

Det vil ikke bli foretatt endringer i lærebøker og ordlister på grunnlag av denne liberalisering.

Anton Skulberg
Johs. Aanderaa

Tilråding fra særutvalget i Norsk Språkråd

OM HUNKJØNNSFORMER, FLERTALL AV INTETKJØNNSORD OG FORTIDSFORMER AV SVAKE VERB I BOKMÅL

Hunkjønnsformer

De gjeldende regler for hunkjønnsbøyning i bokmål, Ny læreboknormal 1959, s. 19—23, er en modifikasjon av reglene fra 1938. Striden står ikke om mulighetene for å bruke full hunkjønnsbøyning, men om hvilke ord som skal ha obligatorisk *-a* i best. form entall; læreboknormalen har her fulgt tidligere rettskrivninger ved å peke ut visse kategorier ord som skal ha *-a*, men åpner en mulighet for felleskjønnsformer i visse typer av stil.

De kriterier som legges til grunn, er ikke uten videre klare og entydige for *brukerne*, dvs. skoleelevene, som det først og fremst er tale om her.

De kategorier det gjelder, er:

1. Konkreter som er hunkjønn i «vanlig norsk folkemål».
2. Abstrakter som har særnorsk form.

Unntakene fra regelen om konkreter er mange og delvis ikke lette å definere (ord med poetisk el. religiøs klang, ord for legemsdeler, ord med dels folkelig, dels litterær form eller bruksområde). Regler av denne typen vil ofte være greie nok for dem som først laget dem, fordi de er et forsøk på å formulere usus hos en viss gruppe, men med de norske språkforhold er det ikke uten videre klart at slike regler kan formuleres for større grupper av «normalmålbrukere». Endringer og forskyvninger av grensene kan skje raskt, og lokale variasjoner kan være større enn regelverket forutsetter.

Regelen om at visse abstrakter med særnorsk form skal ha obligatorisk *-a*, kan komme til å hindre at slike ord blir tatt i bruk; mange av de «særnorske» formene er korte og egner seg som avløsninger eller varianter, men hunkjønnsformene står svakest i de rene skriftmålsord, og abstrakter er stort sett skriftmålsord.

En opphevelse av reglene om obligatorisk *-a* i best. form i visse ord vil bety at en unngår definisjoner som «særnorsk», som f. eks. skoleelever ikke har forutsetninger for å forstå. I 1917 kunne det være temmelig klart for de fleste skriftmålsbrukere at en form som *ku* var særnorsk v.s.a. den tradisjonelle skriftmålsform *ko*, mens den yngre generasjon i dag kjenner vel snaut formen *ko*, og *ku* er den eneste mulige form. Forslaget går ut på å gjøre det mulig for elevene å bruke endelsen *-(e)n* i alle ord som i de fleste former for norsk talemål har eller kan ha endelsen *-a* (*-å, -o, -i, -e* o. l.).

Det betyr ikke at vi mener *-en bør* brukes i ord av typen *heia, kua, løypa, vidda, øya, arbeidsløysa* («særnorsk form»), men vi regner at i slike ord har *-a*-formen festnet seg, og at det for de aller fleste faller naturlig å bruke den. Det er derfor neppe grunn til å gi særregler for disse ordene og dermed igjen gi seg ut på definisjoner som kanskje vil vise seg uholdbare eller uhensiktsmessige om få år.

Når det gjelder elevenes behandling av hunkjønnsformene har læreboknormalen følgende formulering (s. 19):

«Reglene om obligatorisk bruk av hunkjønn i bestemt form i en rekke ord var det viktigste punkt i reformen av 1938. Disse formene har også hatt noe av et gjennombrudd både i skjønnlitteraturen og i store deler av pressen etter 1938. På den annen side har svært mange av de tradisjonelle felleskjønnsformer ennå en sterk plass i bevisstheten hos dem som bruker bokmålet. Dertil kommer at et stort antall ord har skiftende kjønn i ulike dialekter. Disse forhold taler for at en i barneskolen bør gå fram med lempe når det gjelder elevenes bruk av hunnkjønnsformer. Ved retting av skriftlige arbeider bør derfor ustøhet i bruken av hunkjønn ikke regnes som feil, men avvik fra de regler som lærebøkene følger, må påpekes, og systemet med hunkjønnsformer må innøves for de vanlige ords vedkommende. Ved eksamener i den høgere skolen bør imidlertid de gjeldende regler kreves gjennomført, når ikke spesielle stilistiske hensyn åpenbart har spilt inn.»

Det nedsatte utvalg i Norsk språkråd rår til at denne formuleringen blir endret, slik at den kommer til å lyde:

«Reglene om obligatorisk bruk av hunkjønn i bestemt form i en rekke ord var det viktigste punkt i reformen av 1938. Disse formene har også hatt noe av et gjennombrudd både i skjønnlitteraturen og i store deler av pressen etter 1938. På den annen side har svært mange av de tradisjonelle felleskjønnsformer ennå en sterk plass i bevisstheten hos dem som bruker bokmålet. Dertil kommer at et stort antall ord har skiftende kjønn i ulike dialekter. Disse forhold taler for at en i skolen bør gå fram med lempe når det gjelder elevenes bruk av hunkjønnsformer. I sine skriftlige arbeider bør derfor elevene ha adgang til å bruke *-en* i alle hunkjønnsord.

»Flertall av intetkjønnsord.

Når det gjelder bestemt form intetkjønn, rår utvalget til at elevene i sine skriftlige arbeider bør ha adgang til å skrive *-ene* i alle ord.

Fortidsformer av svake verb.

Ved verb som etter gjeldende rettskrivning skal ha *-de, -d* eller *-te, -t* i preterium og partisippform, men som i tale og skrift også kan ha varianten *-et* i disse to former, er formen *-et* tillatt i elevenes skriftlige arbeider inntil en rettskrivningsrevisjon kan gjennomføres.

Disse reglene bør gjelde også for språkbruk i Norsk rikskringkasting.

Trekk frå tysk språkdebatt

I tysk strir dei med mange av dei samme problema som vi har i norsk. Ein kunne nemne eit problem som substantivsjuken. På det punktet står det nok enda verre til i tysk enn hos oss. Ei sak blir t.d. ikkje «durchgeführt», men «zur Durchführung gebracht». Da klinger det flottare og meir abstrakt. La meg referere eit døme etter ein tysk direktør. Det viser kor gjennomført substantivisk tyskarane kan uttrykke seg skriftlig i forhold til vår meir verbale uttrykksmåte:

«Vor uns steht die Aufgabe der Organisation der Durchführung einer gründlichen Überprüfung der Möglichkeiten der Verbesserung der Produktionstechnik, der Abteilungen des Betriebes und der Maschinen».

Eit anna trekk som slår ein, er den stadig aukande mengda av engelske ord og uttrykk som trenger inn i tysk. Så seint som i 1956 kunne den kjente tyske språkforskaren, prof. Moser skrive at den engelske innverknaden innskrenka seg til noen få ord som t. d. Camping, City, Story, Teenager, Trend, testen og trampen. Studerer ein i dag tyske aviser, tidsskrift og vekeblad, får ein eit heilt anna inntrykk. (Noen få eksempel: Manager, managen, Song, Playboy, Computer, kicken, killen, clever, cool, Marketing, Quiz.) Særlig tidsskriftet «Der Spiegel» er kjent som eit «foregangsblad» på dette området.

Eit anna typisk fenomen er det såkalte «Aküsprache», dvs. forkortingsspråket. På dette feltet ser det ut til at austtyskarane er komne lengst. Døme: Gewifak (Gesellschaftswissenschaftliche Fakultät), FDGB (Freier Deutscher Gewerkschaftsbund), JASVO (Jugendarbeiterschutzverordnung).

Vesttyske språkforskarar frykter for at språkutviklinga i DDR skal ta ein annen veg enn i vest, ikkje minst med omsyn til ordtilfanget og det ein legger i dei ulike ord og omgrep. Om ein sammenlikner den austtyske og den vesttyske utgava av den kjente Dudenordboka, finner ein alt nå hundrevis av større og mindre ulikheiter. Dette gjelder og grammatiske forhold, ortografi osv.

I Bundesrepublik har dei sia 1947 hatt eit språkakademi med navnet «Die Gesellschaft für die deutsche Sprache». Det har omlag to tusen medlemmer og tretti lokallag. Selskapet har eit årlig budsjett på om lag ein halv million mark. Det meste av desse pengane kjem frå staten. Selskapet gir ut to tidsskrift og står ellers til teneste med språklige råd og opplysningar til statsinstitusjonar, organisasjonar og enkeltpersonar. I 1972 gav det i alt om lag seks hundre språklige råd av ulike slag.

Den någjeldande tyske rettskrivinga stammer frå året 1901. Etter siste krigen var det stor interesse for ein revisjon av rettskrivinga, og ein offentlig kommisjon blei nedsett. Framlegget frå kommisjonen inneheldt tre hovedpunkt: 1. Overgang til moderat «Kleinschreibung» etter fransk mønster (bruk av store bokstavar om lag som i norsk). 2. Forenkling av ortografien (Motto: «Es get um di libe»). 3. Fortysking av skrivemåten av fremmedord (Situazion osv.) Dessverre kom det ikkje noe ut av desse framlegga, bl. a. pga. motstand frå sveitsisk og austerriksk hold.

Hovedargumentet for å behalde store bokstavar på substantiva og andre «Hauptwörter» er at det skal lette forståinga av lange og tunge setningar. Om dette egentlig betyr så mye, er eit stort spørsmål. Ein kan vel og sjå døme på at dei mange store bokstavane er ei hindring for ei rask gjennomlesing. (Eks.: «Die fülle der auf seinen Reisen durch alle Länder erworbenen Erfahrungen . . .» Opphavlig er jo denne praksisen heller ikkje noe anna enn eit påfunn av dei protestantiske bibelskrivarane på 1600-tallet. Eit stort ankepunkt er det at tyske barn alt seks år gamle må lære seg kva eit substantiv, eit substantivert adjektiv, ein substantivert infinitiv osv. er. Det er sjølsagt rådlaust. Mange ord blir snart skrevne med stor bokstav, snart med liten. Resultatet er at det så å si ikkje fins ein tyskar som kan reglane fullt ut. Dei fyller da og fem fulle sider i Duden. For den som skal skrive på maskin, er det og eit problem med alle desse store bokstavane. Eit anna viktig moment er det at tysk nå er det einaste språket i vår kulturkrets som har «Grosschreibung», og det skaper ein unødig avstand for utlendingar som vil lære språket. (Danskane gikk som kjent over i 1948, uten problem av betydning.)

Det ser nå ut til å være ei viss von om å komme vidare med problemet Grossschreibung. Styret i Selskapet for tysk språk vedtok på siste årsmøtet sitt nå i mai å gå inn for Kleinschreibung. Vedtaket blei rettnok gjort med knapt fleirtall, og enkelte ville til og med gå andre vegen og heller bruke Grossschreibung meir konsekvent. Men fleirtallet la vekt på at folkemeininga stadig beveger seg i retning Kleinschreibung. Eit lyspunkt var det og at dei sveitsiske og austerrikske representantane denne gongen gikk inn for Kleinschreibung. Austtyskarane er ikkje med i selskapet, men dei har alt lenge vore innstilte på reform og skal alt ha eit radikalt framlegg liggande klart.

Magne Aksnes.

BOKMELDINGER

av Reidar Bækkelund

Fin fornorskingsordbok

Dag Gundersen og Boye Wangensteen:

«Over til nynorsk».

Gyldendal, 1973.

I denne boka blir bokmålsord omsette og omskrivne til god og levande nynorsk. Dette er første fornorskingsordlista der alle ord blir bøygde fullt ut. Alle former som er tillatne i nynorsk skriftmål i dag, er teke med. Dette er gjort av omsyn til folk som har desse formene i målføret sitt.

Det kan vere vanskeleg å omsetje eitt bokmålsord til eitt nynorskord. Tidlegare prøvde ein seg med sjølvlaga eller sjeldne ord. Slike ord kunne vere nøyaktige, men slo ikkje alltid gjennom i vanleg skrift og tale. Vi brukte fleire slike ord frå ei eldre fornorskingsordbok i mi gymnastid, men fekk dei ofte retta av norsklæraren. Det er alltid fleire måtar å seie ein ting på. Ved å bruke eit lengre uttrykk eller skrive setninga heilt om, får ein ofte fram ei naturleg form. Styrken ved denne boka er at ein under oppslagsordet ofte finn forslag til slike omskrivingar.

Boka er særleg tenkt som ei hjelp for alle skoleelevar som har nynorsk som sidemål. Alle som føler seg utrygge på bygdemålet sitt og byfolk som har vakse opp med bokmålet omkring seg, vil og ha nytte av boka. Oftare enn ein trur kan ein ha bruk for eit heimeleg ord som tyder det same som eit tungvint bokmålsord. For mange er «mislike» betre å skjøna enn «misbillige», og «viktig» er enklare enn «maktpåliggende».

For politikarar som har lagt seg til den moderne kanselliuttrykksmåten, med setningsbygnad og ordval langt utanom levande norsk, vil boka være til god hjelp. Her kan dei lett finne fram enkle norske ord dei kan bruke, slik at dei kan bli forstått av veljarane. Sjøl om boktittelen kan verka som ein raud klut på mang ein journalist, vil dei likevel kunne ha nytte av å finne fram til gode formuleringar under oppslagsorda. For alle som i yrket sitt har bruk for å svare på nynorske brev, er boka uunnværleg.

I ei tid der innfløkt og tungt språk med unødig mye utanlandsk samanblanding er høgste mote, ser ein med glede på alle bøker som kan syne oss kor rikt og variert norsk er som naturleg uttykksmedel.

God rettledning

Finn Erik Vinje:

«Skriveregler».

Aschehoug, 1973.

Den usikkerhet i form og tegnsetting som preger mye av det som puttes i konvolutter og sendes ut til folk, har sikkert vært en av årsakene til at denne boka er gitt ut.

Det er ikke nok å kunne snakke et språk. Skal man kunne gi tanken en klar form, må en også kjenne noe av regelverket. Rettskrivningen er en vesentlig del av språksystemet. Mange regler er såpass spissfindige at det er nødvendig med forklaringer ut over det ordlistene slår fast.

Her har forfatteren slått ned på en rekke aktuelle emner. Hvor ofte har vi ikke vært i tvil om deling av ord når vi er kommet til slutten av en linje. Vi har lurt på hvorfor mange flerleddete uttrykk skal skrives hver for seg. Usikkerheten har også vært stor ved bruk av store og små forbokstaver, og ved rett skrivemåte av titler og talluttrykk. Vi har ikke minst følt oss hjelpeløse blant den vrimmel av forkortninger vi råker på over alt i dag. Hvor skal vi bruke skråstrek og hvor skal det være bindestrek? Hva er regelen for bruk av punktum, og når skal vi sette komma?

På alt dette og mere til gir forfatteren korte og enkle forklaringer. Det beste ved avsnittene er kanskje de aktuelle og kloke eksemplene som gjør at en skjønner meningen uten regler.

Tanken er nok at boka skal komme alle yrkesgrupper til hjelp. Derfor har den også avsnitt om aksenter og fremmede skrivetegn, paragraftegn, korrektur og tegn for fotnoter. Et oversiktlig avsnitt om substantivbøyning er også med, til hjelp for alle som måtte være i tvil om sammendragningene i flertall. Etter å ha slått opp i Vinje er en ikke lenger i tvil.

Boka har en overkommelig pris, og den vil være til stor hjelp for alle som skriver og som gjerne vil være korrekte både i rettskrivning og framstillingsmåte. Derfor har skoleelever og studenter like stor hjelp av boka som skrivemaskindamene, journalistene, korrekturleserne og typografene.

— FRAM —

Ein folkemålspioner i ny utgåve

Eit forvitneleg drag ved utviklinga i målrørsla dei siste åra er den sterke historiske interessa. Den krisa målarbeidet var inne i for noen år sida og dei motsetnadene som utvikla seg av den skapte behov for ei nyorientering, både i samfunnet slik det er i dag og i historisk perspektiv. Studiet av målrørslesoga har da også synt at den samfunnsengasjerte lina som har vakse fram dei siste åra er i samsvar med dei mest verdfulle tradisjonane i rørsla. Det er også klart at konflikten mellom dei «politiserande» målfolka og dei som vil isolere målsaka frå samfunnssamanhengen i det minste går hundre år attende. I denne samanhengen er det at den forlengst avlidne matematikaren, redaktøren og agitatoren Olaus Fjørtoft på nytt er blitt aktuell.

Fjørtoft var fødd i 1847 i Haram på Sunnmøre. Nitten år gammal kom han til Kristiania for å ta artium og studere matematikk og astronomi. Den politiske aktiviteten hans først i syttiåra gjorde han til leiar for ei lita gruppe av radikale studentar og til busemann for alle andre. Han vart etter kvart sosialt utstøytt p.g.a. synsmåtane sine, både i heimemiljøet i Haram, i målmannsflokken og arbeidarrørsla. Dei siste åra levde han av å gi privattimar i matematikk. I 1878 døydde han av tæring trettiein år gammal.

Den viktigaste innsatsen sin gjorde han i arbeidarrørsla og målrørsla, og bladet «Fram», som han redigerte i 1871-74, er blitt minnesmerket hans for ettertida. No er det kome ut eit utval av artiklane hans i «Fram», redigert av Jostein Mykletun. Utvalet er meint å gi eit allsidig bilde av Fjørtoft og dei sakene han stridde for, og har, etter mitt syn, lykkast godt i det. I samtida si stod Fjørtoft ytst til venstre i politikken. Han gjekk inn for nasjonalt sjølvstende i forhold til Sverige, republikk, allmenn røysterett og ei folkeleg og antiautoritær kyrkje. Som nemnt synte han og stor samhug med arbeidarrørsla, som på den tida framleis låg nede etter at Thrane-rørsla vart slått ned kring 1850. Arbeidarklassens aktivitet vart kanalisert gjennom såkalla «arbeidarsamfunn», filantropiske foreiningar der leiinga låg i borgarlege hender, og politikk var bannlyst. Fjørtofts energiske forsøk på å få tatt opp stortingsval og arbeidarspørsmål på møta i Kritiania Arbeidarsamfunn førte til at han vart ekskludert. I 1873-74 deltok han i ein freistnad på å skipe eit sosialdemokratisk arbeidarparti, men det var tida enno ikkje moden for, og freistnaden fall i fisk.

Målsynet til Fjørtoft hang saman med det politiske synet hans elles. Språket skulle vere eit middel til frigjering og sjølvutfalding, derfor laut målreisinga vere ei reising av det levande folkemålet og ikkje av ein filologisk abstraksjon. Målrørsla var på denne tida enno berre ei hobbyrørsle for nasjonalhuga intellektuelle. Dei såg på Aasens mål som eit vyrdeleg høgnorsk i tradisjonen frå det norrøne kulturmålet som det på den tida var mye romantisk dyrking av. Alle hadde lært det som eit framandt mål i vaksen alder; det var enno langt fram til landsmålet skulle få innpass i skolen — og mange av dei hadde dessutan borgarleg opphav og dansknorsk som morsmål. Fjørtoft gir ein del døme på kva slags norsk som kunne kome ut av dette:

«Som me hava seet, ligg Daningi dari, at Mannagivnadarne fremjast, ho ligg i Framvoksteren av Sereigenskapen hjaa Mannen.» — «Men helder inkje denne Gongen vart dat til nokor Vedvaring med Umstøyten.» — «og difyre høyra dei upp med deira Trættor.»

Fjørtofts medisin mot dette var: «Dei fær lye meir ette Bryggesjauaren». Altså gå til vanlege folk i bygd og by og høre på talen deira, for det var godt norsk. «I kvar By ne på Gata snakka dei gott Norsk og Anda elde Stilen om eg kan kalle dæ so i eit Maal, som vert snakka, e so norsk, at me no før dæ fyste hev mange Gange meir hell nok mæ å gjera Bokmaale vaart so norsk.» Fjørtoft såg klart at skulle målreisinga få framgang mellom vanlege folk laut ein presentere for dei eit mål dei kunne kjennast ved som sitt eige. Med dei store målføreskilnadene her i landet, laut dette føre med seg ei fullstendig språkleg desentralisering. Det viktigaste i første omgang, meinte han, var at skolebarna fekk dei mest elementære lærebøkene på sitt eige mål:

«De ska kreve, at den fyste litle Leseboka (A-B-C-Boka) og Kakjisma ska vera skrivne i Bygdemaale, so at Strilen fær Strilemaale, Vossen Vossemaale, Sunnmøringen Sunnmørsmaale og so viare Framette.» — Seinare kunne ein så utvikle «sammål» for dei ymse distrikta, og til slutt eit «Landsmaal aat heile Lande, som daa naturlegvis maa liggje so nær in te Bygdemaala som dei vert snakka, som mulegt.»

Dette synet til Fjørtoft vekte den første indre striden i målrørsla. Klimaks kom på årsmøtet i Det Norske Samlaget i 1872, da Fjørtofts fløy vart sett utanfor styret. Årsaka til motstanden er klar: Fjørtofts språklege desentraliseringsideologi vart oppfatta som eit trugsmål mot Aasens verk, som hadde vist den fundamentale einskapen i norsk språk. Aasen klaga sjølv i privatbrev over «Fram-folka» som prøvde å rive ned byggverket hans. Dei nasjonalromantiske målfolka var ikkje på noen måte revolusjonære; dei ville tevle med norsk-dansken på dei premissane som galdt i samfunnet den gongen, og da laut dei ha eit aristokratisk «kulturmål» med klar distanse til «sproget hos den lavere Pøbel i de mere fordærvede Egne», som P. A. Munch ein mannsalder tidlegare uttrykte det. (Munch var sjølv oppglødd for Aasens landsmål på desse premissane, jamvel om han aldri kom til å nytte det i praksis.) På den måten ser vi at motsetnadene, som formelt gjekk på reint språklege ting, i røynda var klart politiske.

På kort sikt lei Fjørtofts syn nederlag i 1872, men på lengre sikt har folkemålslina vist seg å vere sjølve kjernen i målreisingsideologien. Rettnok ikkje slik at ein har utvikla særskilde skriftmål for kvart bygdemål, men ein har gradvis endra strukturen i landsmålet og gjort det så elastisk at det kunne lempast etter ulike dialektgrupper utan at den fundamentale einskapen i målet har gått tapt. Samtidig har striden mellom kulturmålslina og folkemålslina halde fram. Open nedvurdering av målføra i bygd og by finn vi rettnok ikkje blant målfolk lenger. Skiljet går mellom dei som vil etablere eit (meir eller mindre) fast normert nynorsk talemål i tilknytning til skriftmålet og dermed tevle med bokmålet på bokmålets premissar, og dei som vil arbeide for ein mest mogleg fri bruk av folkemålet slik det er i alle samanhengar.

Til slutt noen ord om utvalet av Fjørtoft-tekster, som denne artikkelen skulle vere ei melding av. Det er delt i bolkar etter emneområde. Dei to største bolkane dreiar seg om saker som gjeld arbeidarrørsla, og om målspørsmålet og den parlamentariske politikken. Målforma er Fjørtofts eiga. Han skreiv sunmørsmål med visse tillempingar. Boka har eit instruktivt føreord av Jostein Mykletun, der det blir gjort greie for Fjørtofts bakgrunn og den historiske situasjonen han stod i. Saksopplysningane bak i boka er derimot alt for snaue. Til slutt ein skrivefeil som gjentar seg fleire gonger i boka og også dukkar opp i saksopplysningane: Grunnleggaren av Dagbladet og første formannen i Det Norske Samlaget heitte ikkje Bremer, men *Berner*.

Olaus Fjørtoft: Fram. Skrifter i utval ved Jostein Mykletun. I serien Norske Klassiker-tekster. J. W. Eide Forlag, Bergen 1972.

Lars S. Vikør.

"Pressens makt"

Ei større lokalavis i Telemark har nettopp starta særskilt *ungdomsside* i bladet. Eg siterer eit lesarbrev til denne sida:

«Hei, Trond!

Takk for at du har fått i gang ei ungdomsside i (namnet på avisa). Det gjer avisa enda betre, syns eg. Den lenge leve ! ! !

Ja, nå gjer eg og mitt for å halde sida i gang, eg skriv til deg om både ris og ros. Roset har allerede kome ned på papiret, og så var det riset sin tur. For det første synes eg at «Ungdomssiden» bør forandrast til «Ungdomssida». Ingen av dei eg kjenner, sjøl om dei snakkar bokmål, går rundt og seier «siden». Det er meir naturleg for dei fleste, trur eg, å seie «sida».

Kari E. 16 år

SVAR:

«Sorry, men vi må nok følge avisens rettskrivning — det er grunnen til at siden har fått navnet «Ungdomssiden».

Trond.

Dette er altså den velkjente «fri sprogutvikling». Fins det ikkje yngre pressefolk på bokmålssida (helst i litt overordna stillingar) som *tør* nytte/la andre nytte noen av dei bøyingsformene som er naturlige for 90 prosent av folket vårt (a-former i hokjønnsord og svake verb av kaste-typen)? Var det ikkje ein tanke for landsstyret å prøve å få betre kontakt med pressefolk? Dei fleste skolefolk er «progressive» i språkvegen, men kva hjelper det så lenge *avisene* stadig tråkkar i dei gamle spora? Eller er eg for dårlig orientert?

Beste helsing

Halvor Dalene

STØTT

Språklig Samling

„Sola" i hele klassen, unntagen for Elisabeth

Valgfrie bøynings-endelser skaper stor debatt

— Hvem sier sola og gata?

Hele klassen rekker opp hånden.

— Men hvem *skriver* sola og gata?

Hele klassen rekker opp hånden, unntagen Elisabeth.

— Jeg vil gjerne skrive gaten, jeg, men da får jeg feil, sier Elisabeth.

— Nå får du ikke feil mer, Elisabeth. Det er nye regler som tillater både gata og gaten, sola og solen, døra og døren, lampa og lampen, og naturligvis kua og kjerringa kan faktisk skrives kuen og kjerringen.

Da ler hele klassen.

— Jeg vil også skrive gaten, sier en annen pike, men da protesterer både lærer og elever.

— Det er da ikke naturlig for deg. Slik som for Elisabeth?

— Men nå kan jeg velge fritt, sier piken.

Og nettopp slik blir situasjonen etter at Kirke- og undervisningsdepartementet frigav bøyningsendelsene. Elevene diskuterer og har fått nye rettigheter overfor lærerens rødblyant.

— Og så kan dere skrive «han har skadet seg» og ikke «han har skadd seg», forteller vi.

— Jamen, vi har ikke fått feil for endelsene -et i imperfektum eller perfektum før heller, sier ivrige gutter og er helt på lærerens side.

— Har dere skrevet «garna» i intetkjønn bestemt flertall — eller «garnene»?

— Vi skriver sjelden om garn, men da må det hete «garna» såklart. Ellers måtte vi jo skrive «barnene» også. Og det er det vel bare fossiler som gjør? ler guttene.

— Eksempelet med hus — husa er bedre. Skriver dere husene eller husa?

Tja, egentlig begge deler. Men en slitt ordliste kommer opp fra ransler og sekker, og alle blar efter H og kommer i ny debatt med læreren. Det er ham de har tillit til.

Førstelærer Jon Malmelund rister betenkt på hodet og spår forvirring i mange skolestuer:

— Nå har vi i mange år arbeidet med de vedtatte bøyningsformer og hatt klare regler å holde oss til. Og så kommer dette tilbakeskrittet. Nå blir det enda vanskeligere å være norsklærer.

— Men det er jo ikke snakk om å ta aendelsene fra de elever som ønsker å fortsette med dem. Nå får alle velge fritt. Og så blir det enklere for de elever som helst skriver -en og -et i substantiv og verbum. Ved endel Oslo-skoler blir det i alle fall stor glede blant foreldre, sier vi.

— Jo, vi kjenner da til den striden, svarer Jon Mamelund. — Men her, på skolene midt i Oslo, har vi aldri hatt noen protester fra foreldre om bøyninger i norsk. Vi får det vel ikke nå heller, fordi elevene stilles fritt. Men i klassene kan det jo bli endel unødig debatt. Vi lærere har jo, som De forstår, håndhevet reglene nokså forsiktig og latt enkelte elever få bruke ord-bøyninger som er helt naturlig for dem. Efter beste skjønn. Nå kan det bli mer rot. Jeg er ikke sikker på at dette er til elevenes beste.

— Språkrådets formann kan tenke seg å gå enda videre. Han vil helst ha tilbake både «efter, frem, sprog og nu».

— Nei, det kan jeg ikke tro. Da blir norskfaget lite populært blant oss lærere. Disse ordene er jo innarbeidet i skolene og helt naturlige for elevene idag, sier Jon Mamelund. — Valgfrihet her blir håpløst. Vi får samme situasjon som under krigen da vi sa: «Nu skal nå hete no»....

E. B. D.

(Aftenposten 18-5-1973)

En språkradikaler

Stortingsmann Arne Kielland var, som mange vil vite, blant de ungdommene som gjorde opptaket til organisasjonen vår i 1959, og han var også lagets første formann. Kielland, som er pressemann av yrke, er en flittig skribent og har gitt ut fleire bøker om politiske emner. I alt han skriver, nytter han et friskt og radikalt språk og driver på den måten god reklame for Språklig Samlings synspunkter.

I år har Arne Kielland gitt ut ei dagbok fra Stortinget, med tittelen «All makt?». Innholdsmessig er dette et interessant politisk dokument, men den sida av saka skal vi her la ligge. Det er trass i alt det språklige som interesserer oss mest, og på dette feltet er Kielland absolutt blant de som viser veg framover mot et rikere, ledigere og meir slagkraftig norsk skriftspråk.

Kielland er ikkje redd for å krydre framstillinga si med gode norske ord som t. d. *rørsle, døme, omsyn, kjensle, utgreiing, overtyding, løyving, vonbroten, snøgg, skipe* osv. Formverket er stort sett i samsvar med *Samlenormalen*. A-endinger er gjennomført både på substantiv og verb. Det blir brukt hokjønnsformer som t. d. *krisa, æra, trua,* og likeins genitivsformer som *linas, framtidas* og *regjeringas*.. Nøytrumsord får i bestemt form fleirtall a-ending, både einstavingsord som *valga, punkta, talla,* sammensatte ord som *forholda, inntrykka* og fleirstavingsord som *programma, universiteta*. Svake *a*-verb har naturligvis gjennomført *a*-bøying. Sterke verb får diftongformer som *brøyt, føyk, skreiv, reiv* og partisippformer som *skreve, knipi, trekt*. Attributive adjektiv har sjølsagt a-ending (*velsigna* Berit Aas, hardt *ramma* bedrifter, ei *samla* vurdering).

Lydverket er så heilnorsk som det kan bli. Det blir over alt nytta radikale former som t. d *veit, brei, løyse, rekne, sia, gammal, annleis, oppmjuking* osv. osv. Og det beste er at en finner få eller ingen konservative former som bryter stilen. Alt i alt er dette såleis ei bok som illustrerer svært godt det språklige alternativet som vi i Språklig Samling gjør oss til talsmenn for i samlenormalen vår.

Magne Aksnes.

Arne Kielland: *All makt?*
Pax Forlag. Kr. 40,—

Nasjonal songglede

Sparre Olsen:

«150 Sparre-tonar».

Noregs Boklag, 1973.

Til 70-års dagen for komponisten Sparre Olsen den 25. april i år, har Noregs Boklag gitt ut ei særs verdfull tonesamling. Utvalet har komponisten sjøl gjort, og merknadene er skrivne av Øystein Gaukstad.

Det har vore sagt at Sparre Olsen er den einaste nasjonale tonekunstnaren i vår tid som har greidd å føre tradisjonane etter Grieg vidare. Musikken hans er alltid ekte. Ein møter det originale norske i melodikken, der han på mange måtar har gått nye vegar innanfor det diatoniske system. Som harmonikar byggjer han vidare på Grieg, men har utvikla ein djervare klang og spenning. Det særmerkte ved harmoniseringa hans er den måten dei ulike klangane er satt saman på.

Som forordet i boka seier, har han vore ein føregangsmann i tonekunsten. Han har skapt eit musikkspråk som både er norsk og internasjonalt på same tid. Dei 150 Sparre-tonane i boka syner dette. Her finn ein eit utval som spenner over 56 år av komponistverksemda hans. Det er tonar til norsk dikting frå Edda og fram til i dag. Han har og gjort det meisterstykke å harmonisera songane slik at dei er lette å spela utan at dei har mist noko av det som særmerkjer klangbiletet vi kjenner frå større kor- eller orkesterverk av dei same melodiane.

Heile 34 av desse tonane har aldri vore prenta før. Boka har eit utførleg song- og forfattar-register. Johnny Nilsen har æra for den klåre noteskrifta. Han har og skrive alle songtekstane for hand.

Boka vil være til nytte og glede i heim og skole, og dermed auke songgleda i landet vårt.

Reidar Bækkelund.

EN MANN MED.....

(Forts. fra side 1)

Få norske biskoper er blitt så allment kjente som Monrad Norderval. Han har opptrådt i radio og fjernsyn, skrevet avis- og tidsskriftartikler og blitt intervjuet i forskjellige ukeblad og andre publikasjoner. Han har dessuten utgitt mange bøker, og arbeider nå iherdig med neste bind av sine erindringer. «Ishavsbispen» er han stundom blitt kalt, og med rette. En gang blei han på grunn av sine fortellerevner kalt en «skjemtegauk», men «*gauk*», det ville ikke avholdsmannen Norderval være! Som sokneprest i Ålesund kom han i kontakt med mange alkoholikere og deres familier og gjorde det han kunne for å hjelpe. Det blei bl. a. fortalt «på byen» om den gang han sprang etter en av sine alkoholikere midt på St. Olavs plass og tok fra han veska som han bar på. Og ganske riktig — det var brennevin i den!

Norderval er formann i «Misjon bak jernteppet», og har nylig hatt en avisfeide med en av sine bispekolleger, som han mener hadde et feilaktig syn på den situasjonen de kristne bak Jernteppet befinner seg i. Norderval er ikke redd for å si kraftig fra når han mener det trengs, og vi kunne sannelig trenge flere slike menn her i landet! At mange er redde for å stå fram med sine meninger, fikk Norderval erfare under EF-striden, da han fikk ei rekke anonyme utskjellingsbrev fra «Nei»-folk.

Monrad Norderval har lenge hatt et bevisst språksyn, og har gått inn for norske språk både i skrift og tale. Og det er som språkmann og forfatter han har fått Språklig Samlings litteraturpris 1973.

Biskop Norderval har nå flytta tilbake til Ålesunds-området, hvor han har bygd seg hus et par mil utenfor sentrum av byen. En av hans sønner har vært arkitekt for huset, som ligger svært fint til på et nes i en fredelig liten fjordpoll, omgitt av kvitstammete bjørker. En mengde bøker, som alt er kom-

met på plass i hyllene, vitner om at Norderval både er en belest og svært allsidig orientert mann.

Jeg tok kontakt med Norderval for å gratulere han med Språklig Samlings litteraturpris, og for å spørre litt om hans forhold til norsk språk. «Morgenbladet» hadde nettopp hatt en artikkel (signert medarbeideren B. B.) med et voldsomt angrep på Språklig Samling i høve litteraturprisutdelinga, og det var derfor naturlig at jeg først ville vite hvordan Norderval med sitt språksyn er blitt noenlunde fast bidragsyter nettopp i «Morgenbladet».

— «Jeg husker i grunnen ikke — jo — jeg blei bedt om å skrive en andakt der, og så blei jeg god venn av Erik Egeland. (Han er nå blitt medarbeider i «Aftenposten».) Seinere fikk jeg «Friele-statuetten» — «for fremragende skribentvirksomhet i Morgenbladet». Det var den gang jeg fikk følgende attest fra formannen i bladets styre: «Norderval har de fleste av Frieles egenskaper, men der er én han er fullstendig blottet for — Frieles ondskapsfullhet.»

«Morgenbladet «rettet» innsendte artikler etter «Riksmålsforbundets» ordliste, sjøl om forfatteren av dem er professor i norsk. Blir ikke du utsatt for dette?»

«Nei, det har faktisk hendt meg bare én gang, og da fikk vedkommende journalist ordentlig påpakning av Egeland. Det er ellers mange som har undra seg på hvorfor nettopp jeg skriver i Morgenbladet, men bladet er fordomsfritt og er åpent for alle syn, og lar de forskjelligste meninger komme til orde.»

«Det vil nok interessere Språklig Samlings medlemmer å få vite litt om hvordan du ser på den norske språksituasjonen.»

«Vi er på grunn av vår historie i det dilemma at vi har to offisielle språkformer, og vi har en mengde ulike dialekter. Landet er oppdelt, folk har levd isolert, og språket har utvikla seg forskjellig i de forskjellige landsdelene. På Island har de ikke dialekter. Kanskje kommer det av at de hadde felles vestnorsk bakgrunn, møttes en gang for året og hadde sagaene som felles litterær arv.

Vi har jo andre land som er språkkløyvde, men Norge ser ut til å være det eineste land hvor man gjør narr av landets egentlige språk — særnorske ord og former, som er naturlig utvikla fra gammelnorsk tid. Se hvordan islendingene arbeider med sitt språk og synes det er naturlig å holde det reint for fremmed innflytelse, se hvordan irlenderne er stolte av sitt nasjonale språk og prøver å holde det oppe, til tross for at de fleste snakker verdensspråket engelsk til daglig, og se hvordan det har gått med finsk språk i Finland — det språket som i forrige århundre var en forakta bondedialekt i forhold til «overklassespråket» svensk.

Når de som sitter på Theatercaféen forlanger «riksmålet purt og rent», er det kanskje naturlig for *dem*, men de må se ut over sitt eget miljøs snevre grenser og være klar over at for mange nordmenn er noe annet det naturlige. For alle oss som er vokst opp med en norsk dialekt, vil det virke som knot å bruke et «riksmål» som Morgenbladets. Dette vil heller ikke bli framtidas språk! I de siste 60 åra har vi sett ei jamn utvikling henimot samnorsk. Ikke sant, Oddlaug?»

Det siste sa Norderval henvendt til kona si, som var flittig opptatt med å få ferdig de nye gardinene, og hun var fullstendig enig: «Jo, det er tydelig når vi sammenlikner med våre stilebøker fra den tid.»

(Jeg kunne ikke la være å tenke at dette skulle André Bjerke ha hørt, han som i 1963 skreiv om begrepet «tilnærming mellom dei to skriftmåla»: «Vi på vår side behøver ikke å bekymre oss om en tilnærming som for riksmålets vedkommende aldri har funnet sted.»)

Norderval fortsatte: «Jeg har nettopp lest noen av H. E. Kincks bøker fra Italia. Språklig virker de nå direkte forelda. Nynorsken har også forandra seg, og er blitt mer lik bokmålet. «Høgnorsken» med i-former osv. har heller ikke framtida for seg.

Vi har simpelthen ikke råd til å ha et stivt boklig «riksmål». Vi må la språket utvikle seg i samsvar med norsk natur og folkeliv. Det går riktignok an å konstruere en roman på stivt riksmål eller landsmål, men skal menneskene begynne *å leve*, må de snakke sitt egentlige språk med den norske tonen. Og dette må slå gjennom ikke bare i replikker, men også i rammefortellingene. På Ishavet ville ingen falle på å si: «Jeg skal opp på broen». De sier «brua», og det ordet må brukes når disse menneskene skal skildres.

Ei anna sak er det om jeg skal gjengi en som snakker «riksmål». En anmelder i «Dagbladet» gikk til angrep på språkforma i den siste boka mi og påsto at jeg var «inkonsekvent» fordi det står både «kirken» og «kirka» i boka. Men jeg kunne naturligvis ikke la biskop Tord Godal si noe annet enn «kirken». Gjaldt det derimot Alex Johnson, ville jeg latt han si «kirka».

Jeg er nødt til, når jeg skal sitte og skrive om folk, å la deres ord og setninger tone meg for øre og gjengi det slik som de snakker. Jeg ønsker å skildre disse menneskene som de virkelig er, og dermed må jeg også bruke det språket som er naturlig for dem. Og resten av stoffet — ramma omkring personskildringene — må føye seg etter dette.

Enkelte mennesker forlanger «konsekvens»,

og hevder at hvis du bruker *det* ordet, får du ikke lov til å bruke *det* ordet også. Jeg vil ha rett til å velge ord og former slik jeg synes det er riktig, velge gammeldagse ord og uttrykk når jeg har bruk for det, og ikke være nødt til å slå opp i ordbok for å finne «samnorske» ord. Det er språket som skal gjøre personene i ei framstilling levende. Se f. eks. hvordan Ibsen karakteriserer sine personer med små nyanser i replikkene.»

«Ja», supplerer fru Norderval, «det er jo av samme grunn det er så vanskelig å oversette Goethe.»

Jeg sitter og gleder meg over at jeg på landsmøte i Språklig Samling har vært med på å vedta en resolusjon om at ordvalget i framtidsnorsken må være friest mulig. Her er vi heilt på linje med Norderval. Men hvordan ser han så på framtidsmålet vårt?

«Norsk skulle ha gode betingelser for å bli et rikt språk nettopp som *samnorsk! Engelsk* er jo et rikt språk, og egentlig kan det kalles «samengelsk», for det er som kjent et konglomerat av forskjellig språkstoff. Norsk kan på samme måte bli det rikeste språket i Norden. Riksmålet har rett og slett ikke *råd* til å la være å ta opp de herlige uttrykk, bilder og ordspill som det norske folkemålet er så umåtelig rikt på!»

Men dessverre er ikke alle nordmenn enige i et slikt syn. Enkelte later til å ville bygge nokså ensidig på eldre skrifttradisjon. André Bjerke hevder f. eks. i «Introduksjon til nyutgaven av riksmålsordlisten» 1963 s. 12 følgende: «Det må gjentas og innskjerpes: At enkelte ord får hunkjønnsbøyning i riksmålet, innebærer ikke at sproget strukturelt sett har dette genus. I de fleste tilfeller hvor abøyningen er «obligatorisk», beror det på at ordet er lån fra dialekt. *Og grammatisk sett forholder riksmålet seg til et lånt dialektord som til et fremmedord; dvs. en bøyningsform lånes ofte sammen med ordet.* Fra latin har våre sprog f. eks. opptatt substantivet *faktum;* det heter ikke «faktumer» eller «fakter» i ubestemt flertall, men «fakta» som i originalsproget. Analogt lånes den engelske flertalls-s... På tilsvarende måte forholder det seg med riksmålets lån fra dialektgrammatikken. .... det viser at riksmålet strukturelt forholder seg til dialektgrammatikken som til andre fremmede systemer.»

Norderval utbryter spontant: «André Bjerke er for klok en mann til å skrive noe slikt tøys. Begge språkformene kommer opprinnelig fra samme kilde, og kan ikke være «fremmede språk» for hverandre!»

«André Bjerke er jo medlem av «Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur», som i disse dager feirer 20-års-jubileum.»

«Det har svært mye å si hva for innstilling man har til problemene. Hvis man er absolutt motstander av noe, blander man dette inn i sin vitenskap. Har én f. eks. et konservativt teologisk syn, vil han søke å finne en vitenskapelige begrunnelse for at dette er det eneste rette.»

«Hva synes du så bør gjøres?»

«Det riksmålsfolk er så rasende for, er det de kaller «sprogtvangen». Men det er i tilfelle politikerne som har drevet tvang. Det må være fagfolk som steller med språket, og reformene må ikke komme for fort på folk. Men vi må heile tida ha målet for øye, nemlig å komme fram til ett samlende norsk språk.

Det hevdes at språkstriden hos enkelte forfattere har ført til en redsel for norske ord og vendinger, og at dette har gjort bøkene deres temmelig blodfattige, nyanseløse og småpene.

«Ja, språkstriden har faktisk ført til at mange vanlige mennesker er redde for å snakke naturlig når de opptrer offentlig, f. eks. i radio. Jeg husker for eksempel en staut skipper her fra byen som i et radiointervju nøye uttalte i-en i «mig» og «dig», og ellers snakka så stivt at det var fælt å høre på.»

Ja, denne nedvurderinga av eget talemål er ikke noe heilt nytt fenomen, men det virker dessverre som visse grupper har interesse av å holde oppe myten om at f. eks. enkelte bøyningsendinger som har vært vanlige i Norge de siste tusen år, er «simple». Det blei ikke sagt mer om dette, og mitt siste spørsmål gjaldt Nordervals framtidsplaner.

«Den neste boka mi skal være om Ørstatida. Og der skal jeg bruke både nynorsk, «samnorsk» og «riksmål» for å karakterisere de forskjellige personene.»

Men biskop Norderval har nok planer på andre områder også. Da han fulgte meg ut etter besøket, kunne han fortelle at den gamle hytta han har på eiendommen, skal flyttes, og vegen legges om. Og det skal ryddes opp rundt huset. Noen fin og velfrisert plen vil ikke Norderval ha! Han forteller stolt at der vokser mange forskjellige grassorter rundt bjørkestammene, og der har de nok vokst i atskillige hundre år. Med litt tynning av trær og fjerning av kratt og av spor etter bygginga skal det bli svært fint rundt huset.

Det sies og skrives ofte om enkelte mennesker at de «har gjort seg sterkt gjeldende», er blitt «berømte» osv., og det kan vel passe på Norderval også. For meg personlig betyr det mer at samtalen og samværet med biskopen og hans kone denne lyse maikvelden gjorde meg *glad* — en glede jeg fortsatt føler når jeg nå skriver ned noe av det som da blei sagt.

Landslaget for språklig samlings litteraturpris 1972

Monrad Norderval

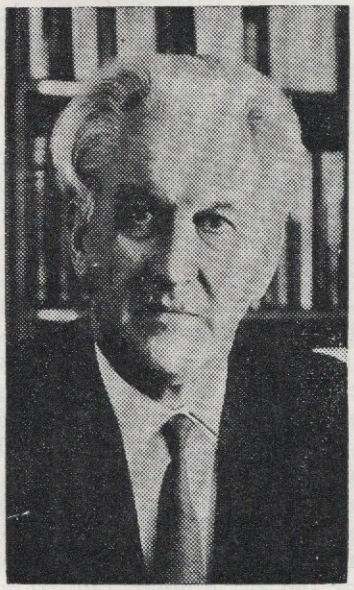

Av sjømannsblod

"... gjennom 170 sider bruser og bobler han av ekte fortellerglede."

Sverre Risøen i Aftenposten

Gyldendal

HEGLAND BOKTRYKKERI A/S – FL.FJORD